

Folldalseventyret 1929–1931

Dramatisk spill der totninger hadde en av hovedrollene

Av Eivind Karsrud

«En judasgerning mot arbeiderklassen.»

Dette kraftuttrykket ble slynget mot de arbeidsløse som i 1929 reiste fra Østre Toten til Folldalsgruvene i Østerdalen. Der ventet en ublid skjebne. Totningene tok blokkert arbeid. De var streikebrytere. Høsten 1981 viste fjernsynet Arnljot Eggens «Den lange streiken», en dramatisering av Folldalskonflikten sett med barnas øyne. En slik film kan og bør gi oss et litt annet bilde av virkeligheten enn det som har festet seg i de voksnes minne. Folldalseventyret er en skildring av småfolk i klemme mellom mektige krefter. Dette er egentlig et av de sørgeligste kapitler i Toten-bygdens og nasjonens liv og historie. For her var totningene landets midtpunkt som aldri før.

Sekundære historiske kilder omfatter også avisene. Disse er i dag som regel tilgjengelig på mikrokort. Hva kan en få ut av dem f.eks. med tanke på granskning og undervisningsformål? Jeg skal her prøve å si noe om Folldalskonflikten sett fra Østre Toten, og kildene er stort sett sekundære – for det meste Gjøvik-aviser. I «Arbeideren» for 4.2.1930 leser vi: Utover Totentraktene er jordbruket sterkt centralisert, der finnes en rekke

store gårder som bruker lønnet arbeidshjelp og disse rene lønnstagere som praktisk talt alle er uten jord, de er utlevert til en utplyndring som har antatt ganske utrolige dimensjoner. De fleste av disse går som dagarbeidere rundt på storgårdene, og det blir derfor mest småjobber og sesongarbeide for dem. De har sjelden over 200 arbeidsdager pr. år. For mange er det endog adskillig mindre.»

MASSEARBEIDSLØSHET

Massearbeidsløsheten i begynnelsen og midten av 1920-årene samt første halvdel av 30-årene var kanskje det mest nedverdiggende utslag av krisene i mellomkrigsårene.

Partsinnlegget ovenfor antyder hvor dypt ledigheten grep inn i arbeidslivet i bygder hvor store deler av befolkningen var avhengig av inntekter fra å selge egen arbeidskraft. Industriarbeiderne var særlig utsatt på grunn av nedtrapping av kondenseringsvirksomheten ved De Norske Melkefabrikker på Kapp i andre halvdel av 20-årene. Dette forhold bidro til at Østre Toten ble en kommune hvor ledigheten var spesielt følbart. Ulike løsninger bød seg fram. I 1927 ble 57 mann

satt på et kort engelskkurs og sendt til Canada, hvor de i mange tilfelle ble møtt av ny ledighet. Konjunktorene var internasjonale. Et annet løsningsforslag meldte seg i 1929.

FLAGGSKIP FOR FAGBEVEGELSEN

1. mai 1929 brøt det ut streik ved «The Foldal Copper and Sulphur c. Ltd.» en engelskeid svovelkisgruve i fjellbygda Folldal i Nord-Østerdalen. Dette startet som en ordinær lønnstvist, men utviklet seg til en kamp om selve organisasjonsretten. Etter hvert ble konflikten litt av et flaggskip i den nasjonale fagbevegelsens kamp. Tvisten blir i dag sett på som en av de mest hardnakkede arbeidskamper i landets historie. Dette hang bl.a. sammen med de prinsipielle spørsmål om meglings og organisasjonsrett som streiken reiste. Og totningene spilte ikke nettopp noen bi-rolle i det dramatiske skuespill som utspant seg. Hva kan vi si på grunnlag av et flyktig glimt på noen aviser, hvis vi vil skaffe oss et omriss av hendelsene?

BERØMT FATTIGSTYRE

Det er tydelig at i arbeiderpressen, som skrev flittigst om streiken, blir Østre Toten fattigstyre herostatisk berømt for sin opptreden. Kommunens økonomi var hardt presset, betalingsinnstilling stod for døra og trussel om administrasjon var reell. Torsdag 30. januar 1930 meldte avisa «Vestoppland» at ca. 80 arbeidere i Folldalen var fra Østre Toten. Avisene varierte noe med hensyn til talloppgavene over Toten-arbeidere. Det ble bl.a. meldt at 100 var engasjert. Dette var arbeidere

som hadde latt seg lokke ut på et eventyr ifølge Oppland Arbeiderblad. Slik avisen beskriver episoden – for den ble ganske kortvarig for de fleste – var det med hjelp av fattigstyret og en organisert verving ved en skomaker og en rørløgger på Lena at arbeiderne ble rekruttert.

Ganske raskt kom visstnok 15 arbeidere tilbake til bygda etter ved selvsyn å ha sett hva det hele egentlig dreide seg om, nemlig regulært streikebryterarbeid.

Fattigstyret hevdet ifølge O. A. at det etter å ha fått kjennskap til forholdene, hadde gjort folk oppmerksomme på at alle som tok arbeid ble betraktet som streikebrytere. Videre hevdet fattigstyrets talsmann at det var forklarlig at folk som ville arbeide og som i lengre tid hadde gått ledige og sett at hjem og familie manglet det mest nødvendige, grep denne sjansen.

ESKLUSJONER

Her skal vi ikke gå inn på en nærmere kildekritikk av det avisstoffet vi refererer noe løst fra. Så langt kan man imidlertid våge seg som å antyde at det hele må ha vakt endel røre. Kanskje også endel bitterhet, noe vi ser av en uttalelse fra Østre Toten Herredsparti (DNA) til arbeiderne på bygda: «Arbeidere må være oppmerksom på at de ved å la seg lokke til å ta dette arbeidet utfører en judasgjerning mot arbeiderklassen.» Partiet oppfordret også til boikott av skomakeren på Lena og 4 medlemmer av Oppland Arbeiderparti ble ekskludert p.g.a. streikebryteriet. En arbeider omkom dessuten ved et ras i gruvene. Han var 31 år og nyforlovet. Folldalseventyret var ikke bare dramatisk. Det var for enkelte også en tragedie.

REVOLVERMENN

Konflikten fikk et større omfang ved boykotten av kisellastingen ved Trondheim kommunes kisellastinganlegg. Før jul 1930 ble en båt likevel lastet ved hjelp av blokadebrytere som direktør Worm-Lund hadde med fra Folldal. Navnene på disse ble offentliggjort i Oppland Arbeiderblad. Formannen var totning og alle var ifølge et skriv som ble offentliggjort i samme avis oppfordret til å ta med en pistol med to fylte kammere. Trondheims-«eventyret» var blant de bivirkninger konflikten fikk. Man spør seg selv uvilkårlig: Er det noen gjenlevende som kan fortelle om disse dramatiske, tragiske og kanskje også komiske hendelser?

HOFF-MUSIKKEN PÅ UTFLUKT

I Folldal hadde de frivillige arbeiderne, hvorav totningene utgjorde en stor andel, sin egen forening, «Folldal borgelige arbeiderforening».

De frivillige hadde egne slakter, baker og butikk samt forsvarlig bevoktning mot de streikende. Underholdning var nødvendig.

Den 16. mai 1930 dro angivelig halvparten av Hoff musikkforening ifølge Oppland Arbeiderblad opp til Folldal. En lærer var utpekt til foredragsholder og fulgte med oppover. I en bitende liten artikkel beklager Oppland Arbeiderblad 20. mai 1930 at «en gammel og aktet sammenslutning» som Hoff-musikken ville ødelegge sitt gode navn og rykte.

STREIKEBRYTERNE STREIKER

De frivillige i Folldal fikk høre «Sønner av Norge» spilt 17. mai, men pipa fikk etter hvert en

litt mindre «frivillig» låt. Fredag den 28. mars 1930 meldte Oppland Arbeiderblad at de arbeidsvillige i Folldalen hadde «forsøkt foranstalte ulovlig arbeidsstans.» I denne forbindelse kom tydeligvis totningene i motsetning til ledelsen for bedriften og en av de arbeidsvillige ble sagt opp. Streikebryterne hadde gått til regulær streik. Den 28. april 1930 skrev 28 totninger under en beklagelse til Fagorganisasjonen der de lovet for framtida å ikke ta slikt arbeid.

Episoden var likevel ikke glemt med dette. Noen få med familie var fortsatt igjen i Folldal og følgene av eventyret begynte å melde seg. En av konsekvensene var at ingen totninger fikk arbeide ved Vinmonopolets nybygg i Hamar. Årsaken skal ifølge Oppland Arbeiderblad ha vært at man fryktet konflikt hvis noen fra Østre Toten ble inn tatt. Det ble hevdet at folk skammet seg over å være fra Østre Toten.

VANLIG FENOMEN

Noen arbeidere hadde tydeligvis ikke latt seg skremme av Folldalseventyret. Oppland Arbeiderblad meldte 3. oktober 1930 at tidligere streikebrytere fra Folldal hadde tatt blokadearbeid i Haakon Mathinesens skoger. «Streikebrytere som streiket» ville være en god tittel på en avhandling om hele Folldalseventyret. Det fikk et langt etterspill av rettsaker anlagt mot verket av de arbeidsvillige.

Vi har innledningsvis satt Folldalseventyret inn i arbeidsledighetsperspektivet. Også en annen kommune fikk i denne saken høre hvor vanskelig det var å skaffe utenbygds arbeid. I Kolbu ble 7 mann sendt til Romsdalen høsten 1930 for å ta blokkert arbeid.

Da karene fikk greie på hva de gikk til, reiste de straks tilbake ifølge Oppland Arbeiderblad.

Østre Toten var ikke eneste kommune inne-
stengt med sin ledighet. Heller ikke var Folldal
eneste sted, ved siden av Trondheim, hvor kon-
fliktens tråder ledet hen. Johs. Ødegårds opplyste
i Oppland Arbeiderblad 3. april 1930 at Foldals-
kisen var blokkert i hele Skandinavia, og eneste
mulighet for avsetning var Tyskland. Det er
skrevet en avhandling om Folldalskonflikten,
men lite er rekonstruert av totningenes rolle. I den
spesialundersøkelsen som Terje Bekken har
skrevet, «Den siste storkamp ved Folldalgruva»
hevder han (side 63) «Den overveiende delen av
streikebryterne kom fra Toten-området.» Verket
skulle ha forsøkt verving i Oslo, men den hadde
trolig vært mindre systematisk og i mindre måle-
stokk enn på Toten. Først sent på høsten i 1930 ble
de siste totningene sendt hjem og først i mars 1931
ble konflikten brakt til ende.

Den ovenfor siterte avhandlingen viser til
Oppland Arbeiderblad 30.12.29 og at forsorgs-
vesenet nektet de arbeidsledige bidrag hvis de
ikke tok streikebryterarbeid. Ellers var ikke tot-
ningene alene i Folldal. Det var bl.a. torpinger der
- folk fra et distrikt som var enda hardere krise-
rammet enn Østre Toten.

«Den lange streiken» kalt NRK fjernsynet sin
sosialrealistiske serie for barn som bygde på
Folldalskonflikten. Den ble vist høsten 1981, og
Arnjot Eggen stod for manus. Det ligger fortsatt
mengder av dramatisk og dokumentarisk stoff i
denne historien, eller «Folldalseventyret», som
Oppland Arbeiderblad kalte streiken 23. august
1929. Mitt bidrag er ment som et oppslag til videre
gransking for interesserte.